

מיפוי ארגונים ערביים לסיוע במזון בישראל

ח'אלד אבו-עסבה

ברוך רוזן

אמירה קראקרה-אברהמים

אדר שץ

מסאר, מכון מחקר,

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל

תכנון וייעוץ חברתי

מרכז סמוקלר לחקר

מדיניות הבריאות

המחקר מומן בסיוע "הפורום לשיפור הביטחון התזונתי
וקידום אוכלוסיות עניות", קרן אברהם וסוניה רוכלין
וקרן משפחת קלרמן

תמצית מחקר

רקע

הכנסתם של כחצי מבתי האב הערביים בישראל (51% לאחר תשלומי העברה ומיסים) היא מתחת לקו העוני; יותר מפי שלושה משיעור בתי האב היהודיים (15%). אחת ההשלכות של עוני היא אי-ביטחון תזונתי, המוגדר בספרות כהעדרה של יכולת מובטחת להשיג מזון מספק בדרכים מקובלות חברתית על פני זמן. ואמנם, בתי האב הערביים מועדים יותר מכלל בתי האב היהודיים למצב של אי-ביטחון תזונתי (ניראל ואחרים, 2005).

אמצעי המדיניות האמורים למנוע אי-ביטחון תזונתי רבים ומגוונים, כאשר אחת האסטרטגיות המרכזיות היא פעילות ישירה של הספקת מזון. ואכן במדינת ישראל התרחבה בשנים האחרונות הפעילות של סיוע במזון, בפרט על ידי גורמים וולונטריים (ניראל ואחרים, 2005). עם זאת לא רבות ידוע על פעילות זו המתבצעת ביישובים הערביים, בעיקר מכיוון שחלק גדול ממנה מתבצע במסגרות לא רשמיות.

לאור העדר מידע חיוני זה, ביקש הפורום לשיפור הביטחון התזונתי וקידום אוכלוסיות עניות ממאירס-ג'וינט מכון ברוקדייל וממכון מסאר לבצע מחקר מקיף על ארגוני הסיוע במזון באוכלוסייה הערבית.

מטרות המחקר

1. לזהות את הארגונים הערביים העוסקים בחלוקת מזון
2. לבחון את מאפייניהם, היקפם ופריסתם
3. לתעד את דרכי פעולתם
4. לזהות את הצרכים הבלתי מסופקים שלהם
5. לספק בסיס מידע לצורך פיתוח שיתוף פעולה בין ארגוני הסיוע באוכלוסייה הערבית לבנק מזון ארצי וארגונים נוספים לסיוע במזון.

שיטת המחקר

המחקר מתבסס על ראיונות פנים אל פנים עם נציגי הארגונים המסייעים במזון למשפחות ערביות נזקקות. במהלך עבודת השטח, שנערכה בחודשים יוני-אוגוסט 2008, הצליחו המראיינים לאתר 190 ארגונים לסיוע במזון, המהווים, להשערתנו, כ-80% מהארגונים הערביים הפועלים בשטח. מתוך הארגונים שאותרו, 176 (92%) נענו בחיוב ורואיינו. נבדקו גם ארגונים הרשומים אצל רשם העמותות וגם כאלו שאינם רשומים. עם זאת, המחקר לא מתייחס לסיוע בלתי פורמלי הניתן במסגרת משפחות וחמולות.

ממצאים עיקריים

1. בחברה הערבית קיימת מערכת ענפה ומגוונת של ארגונים לסיוע במזון, וקיימת תשתית רחבה שניתן לחזקה ולבנות עליה.

2. חלק קטן (11%) מהארגונים הם גם דתיים וגם בעלי שיוך מפלגתי, בעוד שכמחצית מהארגונים (52%) הם דתיים אך ללא שיוך מפלגתי. כשליש מהארגונים (36%) אינם דתיים ומתוכם כמעט כולם אינם בעלי שיוך מפלגתי.
3. כ-55% מהארגונים הם חדשים יחסית (החלו לעסוק בסיוע במזון אחרי שנת 2000). כמחצית מהארגונים אינם רשומים אצל רשם העמותות. רוב הארגונים הם ארגונים מקומיים וקטנים יחסית מבחינת היקף מקבלי הסיוע, המשאבים החומריים וכוח האדם.
4. הארגונים פועלים בדפוסים מגוונים, כאשר רבים מהם מגיעים באופן אקטיבי אל המשפחות על מנת לחלק את המזון. הארגונים לא עוסקים רק בחלוקה אלא גם באיתור אקטיבי של המשפחות הנזקקות. גורמים נוספים המפנים משפחות אל הארגון הם משפחה ומכרים, ואף לשכת הרווחה ביישוב, המהווה גורם משמעותי בהפניית המשפחות וכן גורם שעמו יש לרוב הארגונים שיתוף פעולה. ברוב המקרים המזון מחולק על פי מידת הנזקקות של המשפחות.
5. חבילת המזון מכילה מזון טרי ויבש מסוגים שונים, בעיקר שימורים, דגנים, בשר ודגים. סוגי הסיוע גם הם מגוונים, וארגונים רבים מחלקים בנוסף למזון גם ציוד לבית הספר, ביגוד וסיוע כספי.
6. הארגונים מעסיקים מעט מאוד עובדים בשכר.
7. רוב הארגונים משתפים פעולה עם גופים נוספים, כגון ועדות הזכאת ("אלזכאת" הינה מצווה לפיה על כל מוסלמי בוגר ובעל יכולת לתרום שיעור מסוים מהונו כדי לחלקו לאנשים הנזקקים) וארגונים אחרים לסיוע במזון. עם זאת, רוב הארגונים דיווחו על רצון להגביר את שיתוף הפעולה עם ארגונים אחרים לסיוע במזון.
8. הארגונים מקבלים מימון כספי ותרומות מזון מגורמים מגוונים. הגורמים המרכזיים הינם תורמים פרטיים, כספים הנאספים באירועים דתיים, איסוף מזון בפתחי מרכולים ותרומות מבעלי עסקים. יש מעט מאוד ארגונים המקבלים סיוע כספי מרשויות מקומיות או ממשרדי ממשלה.
9. רוב הארגונים מדווחים על צרכים לא מסופקים. רובם מדווחים על רצון וצורך להרחיב את הפעילות ולהגיע ליותר נזקקים, ויחד עם זאת על קשיים ומכשולים. ארגונים רבים מדווחים על מחסור במשאבים, כאשר מבחינת תשתית ארגונית מורגש במיוחד מחסור בציוד לקירור, חימום והובלה.
10. בפני הארגונים הוצגה שאלה על האפשרות של הסתייעות בבנק מזון ארצי, לאחר מתן רקע על המטרות ודרכי הפעילות של בנק מזון. נמצא כי קיים עניין רב של הארגונים בהיעזרות בבנק מזון, בעיקר בהספקת מזון, בייעוץ ארגוני ובייעוץ תזונתי.
11. הארגונים לסיוע במזון באוכלוסייה הערבית נוטים להיות קטנים יותר, חדשים יותר ובעלי פחות אמצעים, בהשוואה לארגונים הפועלים באוכלוסייה היהודית.

תרומת המחקר

ממצאי הדוח יכולים לשמש בסיס לגורמים הציבוריים, הוולונטריים ואחרים המעוניינים לחזק את הארגונים המספקים מזון באוכלוסייה הערבית. לאור העניין הרב שהביעו הארגונים בקבלת סיוע מבנק מזון, הממצאים מספקים בסיס חשוב לדיונים על שיתוף פעולה אפשרי בתחום זה.

דברי תודה

אנו מודים למזמיני המחקר: "הפורום לשיפור הביטחון התזונתי וקידום אוכלוסיות עניות", קרן אברהם וסוניה רוכלין וקרן משפחת קלרמן. ברצוננו להודות גם לבתיה קלוש, תמרה אדל גוטשטיין ושרי פוקס על תרומתן המקצועית ושותפותן בתהליך החשיבה.

תודה לכל המרואיינים מארגוני הסיוע שהשתתפו במחקר וכן ללשכות הרווחה המקומיות שסייעו באיתור הארגונים. כמו כן תודה לכל המראיינים והרכזים שעסקו באיסוף המידע.

תודה לנורית ניראל ממאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל ולאסתר לוינסון מהמרכז לחקר המגזר השלישי באוניברסיטת בן גוריון; נעזרנו רבות בכלי המחקר שהן פיתחו במסגרת מחקריהן על סיוע במזון בחברה היהודית. בנוסף תודה לנורית על הסיוע השוטף והייעוץ בתהליך העבודה. תודה לג'ני רוזנפלד על עריכת הלשון.

תודה מיוחדת לג'ק חביב, מנהל מכון ברוקדייל, על תרומתו הרבה בתכנון המחקר, ניתוח הנתונים וכתיבת הדוח.

תוכן עניינים

1.	מבוא.....	1
2	מטרות המחקר	2
2.	רקע על החברה הערבית : המצב הכלכלי, המצב התזונתי וארגוני המגזר השלישי.....	2
2.1	רקע כללי על האוכלוסייה הערבית בישראל.....	2
2.2	גודל המשפחה.....	2
2.3	ההרכב הגילי	3
2.4	השתתפות ותעסוקה	3
2.5	היקף העוני.....	4
2.6	אי שוויון בהכנסות וברמת החיים	4
2.7	הרגלי תזונה	5
2.8	אי בטחון תזונתי	6
2.9	התפתחותה ההיסטורית של הפילנתרופיה בחברה הערבית	6
2.10	החברה האזרחית וארגוני המגזר השלישי בחברה הערבית בישראל.....	7
3.	איתור הארגונים, ביצוע עבודת השדה ואוכלוסיית המחקר.....	8
4.	ממצאי המחקר.....	10
4.1	מאפיינים עיקריים של ארגוני סיוע במזון בחברה הערבית	10
4.2	דפוסי הסיוע שניתן על ידי הארגונים	13
4.3	דרכי מימון	16
4.4	היקף הפעילות והמשאבים	17
4.5	צרכים לא מסופקים	21
4.6	שיתופי פעולה של ארגוני הסיוע עם גורמים שונים	23
4.7	גישות כלפי שיתוף פעולה עם בנק מזון.....	25
5.	סיכום הממצאים והשוואה בינם לבין ממצאי מחקרים דומים העוסקים בארגוני סיוע בחברה היהודית.....	27
5.1	סיכום הממצאים	27
5.2	השוואה עם ארגוני סיוע במזון הפועלים בחברה היהודית	28
30.	ביבליוגרפיה.....	30
34.	נספחים.....	34
34.	נספח א : לוחות מורחבים	34
37.	נספח ב : רשימת היישובים הערביים שבהם אותרו ורואינו ארגונים	37
41.	נספח ג : ממצאים ייחודיים לאזורים גיאוגרפיים.....	41

רשימת לוחות

- לוח 1 : מאפיינים מרכזיים של הארגון (מספרים ואחוזים).....12
- לוח 2 : סוגי המזון המחולקים למשפחות (אחוז מהארגונים).....13
- לוח 3 : אופן החלוקה (אחוז מהארגונים).....14
- לוח 4 : פעילויות נוספות (אחוז מהארגונים).....14
- לוח 5 : אופן ההפניה לארגון (אחוז מהארגונים).....15
- לוח 6 : דפוסי סיוע נוספים של הארגונים (אחוז מהארגונים).....15
- לוח 7 : תרומות כספיות (אחוז מהארגונים).....16
- לוח 8 : תרומות מזון (אחוז מהארגונים).....17
- לוח 9 : מקורות המימון של המזון המחולק (אחוז מהארגונים).....17
- לוח 10 : היקף סיוע לפי אזור גיאוגרפי (אחוז מהארגונים).....18
- לוח 11 : משאבים העומדים לרשות הארגון לפי אזור גיאוגרפי (אחוז מהארגונים).....19
- לוח 12 : קשיים מרכזיים (אחוז מהארגונים).....22
- לוח 13 : גורמים המקשים על הפעילות היומיומית (אחוז מהארגונים).....23
- לוח 14 : תכניות לעתיד (אחוז מהארגונים).....23
- לוח 15 : אתגרים מרכזיים העומדים בפני הארגונים (אחוז מהארגונים).....23
- לוח 16 : שיתופי פעולה עם ארגוני סיוע נוספים היום (מספר ואחוז מהארגונים).....24
- לוח 17 : שיתופי פעולה רצויים עם ארגוני סיוע (אחוז מהארגונים).....25
- לוח 18 : מידת עניין בהיעזרות בבנק מזון לפי מאפיינים מרכזיים של הארגון
(אחוז מהארגונים).....26
- לוח 19 : סוגי עזרה מבנק מזון שארגונים דיווחו שהיו יכולים לשמש אותם
(אחוז מהארגונים).....27
- לוח א-1 : סוגי המזון המחולקים למשפחות לפי זמינות ציוד קירור של הארגון
(אחוז מהארגונים)*.....34
- לוח א-2 : תרומות מזון לפי מאפיינים מרכזיים של הארגון (אחוז מהארגונים).....35
- לוח א-3 : משאבי הארגון לפי גודל יישוב (אחוז מהארגונים).....36
- לוח ב-1 : יישובים, מספר תושבים, אזור ודירוג חברתי-כלכלי.....38

רשימת תרשימים

- תרשים 1 : התפלגות מספר המתנדבים של הארגונים (אחוזים).....20
- תרשים 2 : התפלגות מספר העובדים בשכר של הארגון (אחוזים).....20
- תרשים 3 : מספר יישובים קיימים, יישובים שאותרו בהם ארגונים, ויישובים שרואינו בהם
ארגונים (מספרים).....37